

OZODLIK DAN MAHRUM QILINGAN MAHBUS AYOLLARNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

Shuxrat Irnazarov

Termiz davlat universiteti

“Jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi” kafedrası o‘qituvchisi.

Elmuratova Gulbahor

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti 4 kurs 222-guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17811665>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, ozodlikdan mahrum qilingan mahbus ayollarning huquq va majburiyatlari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. 2017-yildan keyingi O‘zbekiston qonunchiligiga milliy amaliyotni xalqaro standartlarga moslashtirishga qaratilgan islohotlar, jumladan, qiynoqlarni taqiqlash, tibbiy muassasalarni takomillashtirish va xodimlar uchun gender nuqtai nazaridan treninglar joriy etildi. Ushbu qoidalar jinoiy odil sudlovga gender jihatidan nozik yondashuvni va mahkuma ayollarning o‘ziga xos ehtiyojlari va huquqlari hisobga olinishini ta’minlash yo‘lidagi muhim qadam hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: ayollar huquqlari, majburiyatlari, qonunchilik, ayollar qamoqlari, gender tenglik, xalqaro standartlar.

Kirish. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi tomonidan O‘zbekistondagi yopiq muassasalar va qamoqxonalarda qiynoqlar, g‘ayriinsoniy va qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazolarning oldini olishda genderga asoslangan yondashuvlardan foydalanish bo‘yicha o‘tkazilgan o‘quv-treninglar o‘tkazilmoqda. So‘nggi o‘n yilliklarda butun dunyo bo‘ylab ayollarni qamoqqa olish ko‘payib, dastlab erkak aholi uchun mo‘ljallangan hibsga olish tizimlarining yetariligi haqida tashvish tug‘dirmoqda. Ayol mahbuslar ko‘pincha jinoiy Adliya tizimiga travma tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy kamchiliklari va asosiy g‘amxo‘rlik vazifalari bilan kirishadi. Qamoqxonalar an‘anaviy ravishda erkak mahbuslarga xizmat qilganligi sababli, institutsional amaliyotlar ko‘pincha ayollarning o‘ziga xos sog‘lig‘i, reproduktiv va psixososyal ehtiyojlarini qondira olmaydi. Shuning uchun hibsga olingan ayollarning huquqlari va majburiyatlarini ilmiy o‘rganish jazo tizimlarini adolatli, insonparvar va inson huquqlari tamoyillariga moslashtirishga qaratilgan keng ko‘lamli sa‘y-harakatlarga yordam beradi.

O‘zbekistonda ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarning huquqlari ichki qonunchilikka ham, xalqaro standartlarga ham asoslanadi. O‘zbekiston Konstitutsiyasida insonparvarlik huquqi va inson qadr-qimmatini daxlsizligi mustahkamlangan. O‘zbekiston hukumati tomonidan muhim qonunchilik islohotlari joriy etildi. Xususan, 2025-yilda qonunchilik palatasi tomonidan qamoqda saqlash to‘g‘risidagi milliy qonunga qiynoqlar va mahbuslarga nisbatan g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomalaning oldini olishga alohida urg‘u berilgan o‘zgartirishlar tasdiqlandi. Bundan tashqari, milliy qonunchilik endi jinoyat qonunchiligiga binoan qiynoqlar va shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi jazoni jinoyat deb biladi.

Har bir mahbus, shu jumladan ayollar ham insonparvarlik, qadr - qimmatni hurmat qilish, qiynoqlar, shafqatsiz yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala yoki jazodan himoya qilish huquqiga ega. Bu konstitutsiyaviy qoidalar asosida kafolatlangan va qiynoqlarning oldini olish to‘g‘risidagi Qonunchilik orqali mustahkamlangan. O‘zbekiston qonunchiligi va amaliyotida aytilishicha, va mahkumlar yomon muomala yoki huquqbuzarliklar ustidan shikoyat yuborishlari mumkin.

Protseduralar shikoyatlarni belgilangan muddatlarda tegishli nazorat yoki prokuratura organlariga yuborishni talab qiladi. Aslida, mahbus ayollar qonuniy kafolatlar va buzilishlarga qarshi chiqish huquqini saqlab qolishadi-bu ularning zaifligini hisobga olgan holda juda muhimdir.

2023 yilda ayrim zo'ravonliksiz jinoyatlar uchun jazoni o'tayotgan mahkumlarga qayta ko'rib chiqilgan saylov kodeksiga binoan prezidentlik saylovlarida qatnashishga ruxsat berildi, ya'ni hatto ozodlikdan mahrum qilingan shaxslar, ehtimol ayollar ham ma'lum sharoitlarda ovoz berish huquqini saqlab qolishdi.

Bu shuni ko'rsatadiki, mahbus ayollar reabilitatsiya va reintegratsion maqsadlarga muvofiq qonun bo'yicha ba'zi fuqarolik huquqlarini saqlab qolishlari mumkin. Har qanday jazo tizimida bo'lgani kabi, ozodlikdan mahrum qilish ham ma'lum cheklovlar va majburiyatlarni o'z ichiga oladi - hatto ayollar uchun ham.

Zarur bo'lganda tibbiy ko'riklar va davolanishda ishtirok etish: tibbiy yordam huquq bo'lsada, rasmiylar tibbiy ko'rikdan o'tish va parvarish qilishda hamkorlikni talab qilishi mumkin, ammo xalqaro standartlar rozilik va qadr-qimmatni hurmat qilishni talab qiladi. Tegishli yoki ruxsat etilgan hollarda mehnat yoki reabilitatsiya dasturlarida ishtirok etish, reabilitatsiya rejimining bir qismi sifatida ayollarga sog'lig'i, mutaxassisligi va jazosining xususiyatiga mos keladigan ish yoki reintegratsiya imkoniyatlari berilishi mumkin.

Rasmiy protsedura mahbuslarga prokuratura, ombudsman idoralariga yoki maxsus nazorat organlariga shikoyat yuborish imkoniyatini beradigan bo'lsa-da, sobiq mahbuslar va huquq tashkilotlari shikoyat qutilari ko'pincha qamoqxona xodimlari tomonidan nazorat qilinishini (kalitlarga ega bo'lishi mumkin), mustaqil ko'rib chiqishni qiyinlashtirmoqda yoki imkonsiz qilmoqda. Natijada, qiynoqlar, zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik va tibbiy yordamni rad etish haqidagi ko'plab ishonchli da'volar tergov qilinmaydi va jazosizlik va qo'rquv muhitini yaratadi.

Xabarlariga ko'ra, hech bo'lmaganda ba'zi muassasalarda ayol mahbuslar, ayniqsa dindor ayollar, e'tiqodga asoslangan kamsitishlarga duch kelishmoqda. Masalan, musulmon ayollarga diniy jihatdan mos kiyim kiyish huquqidan mahrum qilingan va ba'zan "jazo kamerasiga" joylashtirish bilan jiddiy sharoitlar uchun tibbiy davolanishni talab qilgani uchun jazolangan holatlar hujjatlashtirilgan.

Ichki va xalqaro tanqidlarni hisobga olgan holda, O'zbekiston hukumati islohotlar yo'lida bir necha o'lchovli qadamlar qo'ydi. Ta'kidlanganidek, 2023-2024 yillarda milliy jazo tizimi tomonidan ixtisoslashtirilgan shifoxonada zamonaviy diagnostika va davolash imkoniyatlari bilan jihozlangan yangi 50 o'rinli ayollar bo'limi ochildi.

Xulosa. 2025-yilda hibsga olish to'g'risidagi qonunga qiynoqlar va g'ayriinsoniy muomalani aniq taqiqlovchi tuzatishlar insoniy muomala uchun huquqiy asosni mustahkamlovchi qonunchilik bosqichidir. O'zbekistonda mahbus ayollarning maqomi rasmiy huquqiy islohotlar va mustahkam tarkibiy, institutsional va madaniy muammolar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiradi.

Ozodlikdan mahrum qilingan ayollarning huquqlari, qadr-qimmat, insonparvarlik, sog'liqni saqlash, huquqiy himoya va reabilitatsiya-milliy qonunlar asosida himoya qilinadi va xalqaro standartlarga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 30.04.2023 yil, <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
2. F. Yusupova. Inson huquqlari, o'quv qo'llanma, -T.: TDYU nashriyoti. 2024 yil- 108 bet.
3. Raxmonov A. Inson huquqlari va dastlabki tergov. 2006 yil. 106 b.
4. <https://lex.uz/docs/-111453>
5. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/konstitusiyaga-mahbuslar-huquqlarini-taminlash-borasida-qanday-uzgartirishlar-kiritilmoqda>